

TÜRKOLOGİYA

- AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASININ RƏYASƏT HEYƏTİ
- ПРЕЗИДИУМ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
- THE PRESIDUM OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF AZERBAIJAN

BAKI - 2018

3

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASININ
RƏYASƏT HEYƏTİ

TÜRKOLOGİYA

- *Beynəlxalq elmi jurnal*
- *Международный научный журнал*
- *International scientific journal*

- *1970-ci ildən nəşr olunur*
- *Издаётся с 1970 года*
- *Published since 1970*

- *İldə 4 dəfə çıxır*
- *Выходит 4 раза в году*
- *Published quarterly*

№ 3

İYUL-AVQUST-SENTYABR

BAKİ – 2018

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

OSMAN FİKRİ SERTKAYA (Türkiye)*

DEDE KORKUT KİTABI'NIN DRESDEN NÜSHASININ TÜRKÇE, LATİNCE, FARŞÇA VE ARAPÇA METİN DIŞI KAYITLARI

Özet

Kitabi-Dede Korkut'un iki yazması bilinmektedir. Bunlardan ilki Dresden kütüphanesinde bulunan ve 12 hikâyeyi ihtiva eden, harekesiz yazılmış yazmadır. İkincisi Vatikan kütüphanesinde bulunan ve 6 hikâyeyi ihtiva eden harekeli yazılmış yazmadır.

Tarih boyunca yazma kitapların metinleri haricinde ön ve arka sahifelerine çeşitli zamanlarda değişik kişiler tarafından bazı kayıtlar yazıldığı bilinmektedir. Bu kayıtlar yazmaların yazılma tarihlerine ışık tuttuğu gibi hangi ellerden geçtiği konularını da aydınlatmaktadır.

“Türkologiya” dergisinin 2016/2'deki “*Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan nüshasının Latince, Arapça, Farsça, Türkçe metin dışı kayıtları*” başlıklı yazımda Vatikan yazmasının yazılmasından Vatikan kütüphanesine gelene kadar 7 el değiştirdiğini metindenkenar 17 kayda dayanarak yazmışım.

Bu yazımda ise Dresden yazmasının tarih kayıtları başta olmak üzere 15 kaydı veriyorum. Bu kayıtlar tarih kayıtları, Türkçe, Arapça, Farsça beyitler, dörtlükler, ilaç reçeteleri, baht açma duası, Hazret-i peygamberin 18 hadisi ile 6 beyitlik bir lügat dan ibarettir.

Böylece Kitabi-Dede Korkud'un Dresden nüshasındaki metindenkenar kayıtlar açıklığa kavuşmuş olmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Kitabi-Dede Korkut, Dresden kütüphanesi, metindenkenar, tarihi kayıtlar, türkçe.*

0. Yazmaların ihtiva ettikleri özgün metinleri dışında ön ve arka sahifeleri ile zahriyelerinde de bir çok kayıt bulunmaktadır. Bu konuya benim dikkatimi çeken hoca, 1970'li yılların başında Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver olmuş ve kendi albümlerini bana açarak Uygur harfleri ile yazılmış bazı metinleri bulmamı ve görmemi sağlamıştı. Bana ufuk açan Süheyl Ünver hocamın mekânı cennet olsun!

Yazmaların metin dışı kayıtları konusundaki güzel bir araştırma Özbek Türkologlarından merhum Prof. Dr. Ergaş İsmailoğlu Fazılov'un Paris, Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc 312 numarada kayıtlı Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn yazmasının metin dışı kayıtlarıdır. Fazılov bu yazısını önce *Narodı Azii i Afriki*, 2, Moskova, 1972'de “Zapisi na polyah Rukopisi ‘Hosrov i Şirin’ Kutba” başlığı ile yayımlamıştı. Fazılov 1972 yılında Ankara'da Türk Dil Kurumu'nun Bilimsel Kurultayı'na

* Türkiye, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Prof.Dr..
E-mail:ofsertkaya@mynet.com

katıldığında bu yazısını bana verdi. Ben de İstanbul'a döndüğümde bu yazıyı Doç. Dr. Nazif Hoca'ya Rusçadan Türkçeye çevirttim. Ramazan Şeşen ile birlikte Fazılov'un yazısını kontrol (redakse) ettik. Bazı okumalarını ve çevirilerini düzelttik. Ayrıca "İlave" başlığı ile Fazılov'un görmediği sahifelerdeki kayıtları da okuyup ekleyerek metinlerin tıpkıbasımı ile birlikte *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXI, İstanbul, 1975, s. 89-96'da, 10 levha ile birlikte "Kutb'un 'Husrev ü Şirin' yazmasında bulunan kayıtlar" başlığı ile yayımladık. Çok da güzel oldu. Bu makale son olarak aynı başlık ile E.İ.Fazılov'un araştırma ve incelemelerinin toplu yayımı olan *Turcologica*, I, Taşkent, 2008, s. 159-174 arasında da yayımlanmıştır.

Ben de Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan Yazmasındaki metin dışı 17 kaydı *Türkolojiya*, 2016/2, s. 85-98 arasında "Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan nüshasının Latince, Arapça, Farsça ve Türkçe metin dışı kayıtları" başlığı ile yayımladım. Şimdi de Dresden yazmasında bulunan metin dışı 15 kaydı "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasının Türkçe, Latince, Arapça ve Farsça metin dışı kayıtları" başlığı ile yine *Türkolojiya* dergisinde yayımlıyorum.

1. Orhan Şaik Gökyay *Dede Korkut* (1938, s. I) adlı eserinde

"Nüshanın tarihi hakkında Fleischer ve Pertsch bir şey söylememişlerdir.

Son sayfalarından birinde "Osman Paşa vefat senesi 993" yazılıdır" demişti.

Yine Gökyay *Dem Korkudun Kitabı* (1973, s. IV-V)'nda

"Dresden yazmasının kapağında Osman Paşa'nın [Bu Osman Paşa, Yemen Beylerbeyi olup, III. Sultan Murad zamanında İranlılarla yaptığı savaşlarda Tebriz'i aldığı yıl (993/1585) serdar ve sadrâzam iken ölen Özdemiroğlu Osman Paşa olacaktır] ölüm yılını bildiren 993 (1585) tarihi vardır" diyerek 1938'deki "Son sayfalarından birinde" ifadesini 1973'te "Dresden yazmasının kapağında" şeklinde düzeltmiştir.

2. Ettore Rossi (1952) Dresden yazmasının ilk iki yaprağındaki kayıtlar için

şunları söyler:

"Il ms. di Dresda comprende 153 fogli numerati in epoca recente con cifre europee. I primi due fogli del ms. contengono l'intitolazione [Sotto il titolo è il nome del possessore del libro. Mi sembra sia da leggere "'Abd an-Nur ibn Farah Kethudā"] *Kitāb-i Dedem Qorqut 'alā lisān-i tā'ife-i Oguzān*, l'annotazione su detta sulla morte di 'Otmān Paşa nel 993/1585, note varie di ḥadīṭ, prove di penna" (Rossi, 1952:9).

"Dresden nüshasının yakın zamanda numaralanmış 153 tane yaprağı vardır.

Yazmanın ilk iki yaprağında *Kitāb-i Dedem Qorqut 'alā lisān-i tā'ife-i Oguzān* başlığı [Başlığın altında kitap sahibinin adı bulunuyor. Kanıma göre şöyle okunabilir. "'Abd an-Nūr ibn Farah Kethudā"] Osman Paşa'nın 993/1585'deki vefatına dair not, bazı hadis notları ve kalem denemeleri vardır" (Ettore, 1999:183-276).

3. Muharrem Ergin (1958, s. 64-65) metin dışı kayıtlar hakkında şunları

söyler:

“Nüshanın kapağında ortada, yukarıya doğru isim yerinde “Kitab-i Dedem Korkut alâ lisan-i tâife-i Oğuzan” yazılıdır. Üst sağ köşede “târih-i vefât-i Osman³ sene 993” yazılmış. Alt sağ köşeye doğru “Muhabbet-nâme ağzında⁴ yazılmıştır” kaydı vardır. Bunlardan başka kapakta kitapla ilgili olmayan başka karalamalar da vardır. Kapağın arkasında büyük ve küçük olarak iki defa yazılmış farsça bir beyit bulunmaktadır. Metnin başladığı yaprağın a yüzü de yine türlü karalamalarla doludur.”

4. Şamil Allahverdi Cəmsidov (1965) ““Kitabi-Dədə Gorgud”un Dresden əlyazmasındakı bir vəfat tarixi haqqında = Ob odnoy date smerti v Drezdenskoy rukopisi “Kitabi-Dede Korkut”” (ASSREAX, 1965:78-82), (Cəmsidov, 1977:25-31), (Cəmsidov, 1990:19-23) adlı yazısında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kimliyi üzərində durmuş və Osman Paşa'nın 29 Şevval 993 yəni 26 Ekim 1585'də Tebriz civarında Acı su'dakı ordugâhta vəfat edip iki gün sonra Türkiyə-İran sınırındaki Elbek kasabasına dəfnəldiyini geniş bir şəkildə anlatıp şü həkme varmışdır:

“Yukarıda dediklərimizi əsas alırsak, ihtimal edə bilərik ki, Kitabi Dede Korkut'un bu əl yazması, 1578-1585 tarixlərində Azərbaycan'ın Derbend, Bakı, Şamaxı, Şeki və Tebriz gibi böyük yerleşim mərkəzlərində hakimiyyət sürmüş olan Osman Paşa'nın hazinesi ilə və ya onun yaxın adamlarından birisinin vasitəsiylə Türkiyə'ye gətürülmüş və oradan da Almaniya'nın Dresden Kütüphanəsinə ulaşmışdır.”

5. Cahit Öztelli (1969) “Dedem Korkut üzərində yeni bəzi düşüncə və görüşlər (TFA, 1969:5331-5336) adlı tədqiqatında konuyu “Kitabın adı məsələsi; Kitabın yazarı kimdir?; Osman Paşa kimdir?; Doğu Seferini yazan tarixçilər; Osman'ın tarixi; Son söz” bölümlərində işləmişdir.

“Kitabın yazarı kimdir?” bölümündə Dresden nüshasının ilk (kapak) sahifəsindəki kətəbe kaydını Kətəbehu Kethudâ Abdurrahim bin Ferruh – ânehullah və ya Kətəbehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudâ – ânehullah və ya hət Sâhib Kətəbehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudâ... şəkildə okur.

“Doğu Seferini yazan tarixçilər” bölümündə Doğu seferi ilə ilgili əsər yazan kişilərin içərisindən Gelibolulu Ali'yi Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasını yazan və ya yazdıran kişi olaraq söylər. Gelibolulu Ali'nin 1588-1589'da Tokat'ın Niksar ilçəsində bulunduğunu göz önünə alaraq “Dresden nüshasının Tokat'ta bulunduğunu “Dresden nüshası Tokat'ta bulunmuşdur” cümləsi ilə iddia edər. Metin dıışı kayıtlar ilə ilgili olaraq da şöyle dər:

“Dedem Korkut kitabının kapağının birinci və ikinci səyfələrində bəzi beyitlər, ilâç tarifləri, hadisələr var. Bunların bəziləri bir həveskârın karalamalarıdır. Ayrıca iri bir yazı ilə Farsça bir beyit var. Bu beytin ikinci mısramın son kəliməsi yanıştır. Başka və usta bir kəlem incə bir yazı ilə doğrusunu altına yazmışdır. Bu səyfadakı öteki yazıların da aynı usta elindən çıkmış olduğu görülmüyor.”

³ M.Ergin Paşa kəliməsini yazmayı atlamış.

⁴ ağzında yerinə âhîrin okunmalı idi.

Cahit Öztelli'nin Dresden nüshasının Tokat'ta bulunduğu iddiası hiç bir kayda dayanmayan bir kurgu, bir tahmindir.

6. Samət Əlizadə (2000) *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası*'nın II. cildindəki "Drezden Nüsxəsi" maddəsində şu bilgileri verir: (KDQE, 2000:91b-92a).

Drezden nüsxəsi - Araşdırmalar əsasən həmin nüsxənin fotosuratına və ya həmin fotosurətdən faksimileyə əsasən aparılır. D-nı ilk defa H. O. Fleyşer tapmış və "Catalogus codicum Manuscriptorum orientalum Bibliothecae Dresdensis, Dresden, 1831, No 86" adlı kataloqda bu əlyazma haqqında belə məlumat vermişdir: "152 vərəqəlik türkcə məcmuə; kiçik 40, nəsx yazılı, əski şerq türkcəsi və ya Oğuz şivəsi ilə yazılmış "Kitabi-Dədəm Qorqud"dur. İç Oğuz və Daş Oğuz qəbilələrinin Məhəmməd dövündəki macərələrinin hekayələridir. Kitabın adı bütün hekayələrdə "Qorqud" adlı birinin böyük rolu olmasından irəli gəlməkdədir. Qorqudun dindar, ağıllı və Oğuz qəbilələri arasında böyük etibar sahibi olduğu rəvayət edilir".

Həmin məlumata aşağıdakıları əlavə etmək olar: nüsxənin titull sahifəsində ortada dairəvi möhür, ayaqda sol küncdə isə düzbucaqlı möhür vardır. (üstündə "Drezden muzeyi, Ea 86" yazılmışdır). Yuxarıda əsərin adı yazılmışdır. "Kitabi-Dədə Qorqud əla lisani-teifeyi-oğuzan". Bu adın altında çətinliklə oxunan "Sahib əs-səlam Abdullah bin Fərəc Kəndxuda" sözləri (monogram) görünür. Üst sağ küncdə "tarihi-vəfati-Osman, sənə 993" yazısı, aşağıda isə sağ küncə doğru "Məhəbbətnamə ağzında yazılmışdır" qeydi vardır. Qorqudşünaslıqda D-n əlyazmasının birinci sahifəsində "Dədəm Qorqud" adındakı "-m" ünsürünün "əbcəd sayı ilə rəqəm göstərməsi" və həmin sözlərin əlyazmanın köçürüldüyü hicri tarixi bildirməsi məqsədi ilə işlədilməsi barədə əsassız fikir vardır. "Dədəm Qorqud" ad variantı D. əlyazmasında (müxtəlif boylarda) 20 dəfə işlənmişdir. Qrafika və imla baxımından "Məhəbbətnamə ağzında yazılmışdır" cümləsi əlyazmadakı xətt növünə işarə edir. Həmin qeyd katibə məhsusdursa "Məhəbbətnamə ağzı" sözlərini əbcəd hesabı ilə D. əlyazmasının yarandığı tarix kimi qəbul etmək olar: Hicri 664 (miladi 1284). Bundən əlavə, həmin sahifədə kitabın məzmunu ilə ələqəsi olmayan yazılar da vardır. Arxa sahifədə iki dəfə yazılmış farsca bir beyt, türkcə və ərəbcə başqa yazılar oxunur (yazılar kalliqrafik cəhətdən fərqlənir). əsl mətn ikinci vərəqdən başlanır.

Əlyazmanın (mətnin) həcmi 304 sahifədir. hər sahifə 13 sətirdən ibarətdir. Lakin birinci sahifədə "bəsmələ" (bismillah ər-rəhman ər-rəhim və bihi nəstəin) ilə başlandığına görə, 12 sətir var; sonuncu sahifə isə boyların sonluğu olan şe'rlə (cəmi 8 misra) bitir. Mətnin sonundakı "təmmət" sözünün altında getdikcə daralan və üçbucağı andıran naxışlar arasındakı "466" rəqəmi ilkin nüsxənin tarixi kimi qəbul edilə bilər (ornamentvari yazıldığına görə həmin rəqəmi "444" kimi də oxumaq olar).

Hicri 444 tarixini bulan Şamil Cəmşidov'dur. Dresden nüshasının son sahifəsindəki *temmet* "tamamlandı, bitti" kaydının altında alt alta yazıldığını

söylediği ve kendisince 4 - 4 - 4 olarak okuduğu rakamlardan hareket ederek, Hicri 444 tarihini bulmuştur. Bu tarih Cemşidov'a göre Milâdî 1052 (Mayıs 1052'den Nisan 1053'e kadar) tarihine tekabül etmekte olup, Dresden nüshasının istinsah tarihidir.

Benzer örnek olarak Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası REF'de bulunan *Cengname-i Ali* yazmasının ketebe kaydında alt alta yazılan 12 - 9 - 3 kaydından bulunduğu hicrî 1293 (= Milâdî 1876) tarihini, yine Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası, REF'de bulunan Sanaî'nin *Kitâb-ı Hakayık* yazmasının ketebe kaydında da alt alta yazılan tarih kaydından bulunduğu H. 1293 (= Milâdî 1869) tarihini delil olarak gösterir (Cemşidov, 1999:627). Ancak örnek olarak verilen iki yazma kaydının H. 1293 şeklinde ifade ettiği tarihin milâdî karşılıkları da doğru olarak 1876, yanlış olarak da 1869 şeklinde verilmiştir.

Şamil Cemşidov'un verdiği Milâdî 1052-1053 tarihi Yûsuf Hâs Hâcib'in *Kutadgu Bilig* ve Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk*'ünden önceki bir tarihe. Selçüklüler devrine, tekabül etmektedir ki daha bu tarihlerde ne Azerbaycan Türkçesi ile bir eser, ne de Türkiye Türkçesi ile bir eser bulunmamıştır.

Ayrıca Dede Korkut Kitabı'nın "Giriş" bölümündeki "*Korkut Ata eyitti: Ahır zamanda hanlık girü kayıya değe. Kimesne ellerinden almıya. Ahır zaman olup kıyamet kopınca. Bu dedügi 'Osman neslidür, işde sürülüp gide yorur'*" ifadesinden de iki yüz elli yıl kadar önceki bir tarihi gösteriyor.

Arap harfli yazmaların ketebe kaydı genellikle gittikçe küçülen bir üçgen şeklinde yazılır. Bu yüzden *temmet* "tamamlandı, bitti" kelimesi de daha sonra temim harfleriyle *temm* şeklinde, daha sonra da mim harfiyle *m* şeklinde kısaltılarak yazılır. Dolayısıyla Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasının sonundaki kayıtlar, hicrî tarih belirten bir kayıttan ziyade süsleme işaretleri sayılmalıdır.

7. Mustafa Sinan Kaçalın (2006, s. 1) Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi adlı eserinde, "Birkaç Söz" başlığı altında

"Dedem Korkut Kitabı'nın elde iki yazması var. Birincisi bugün Viyana'da bulunan *Kutadgu Bilig*'in Uygur harfli yazması gibi muhtemelen Tokat-Niksar'dan Almanya'nın Dresden (D.) şehrine götürülen 1585 yılından kalan bir yazmadır, ki adı *Kitab-i Dedem Korkut alâ lisan-i tâife-i Oğuzan'dır*. İçerisinde on iki hikâye bulunan ve bugüne değin yayınlara esas olan yazma budur."

diyerek Cahit Öztelli'nin Tokat-Niksar kurgusunu tekrarlar.

8. Mustafa Sinan Kaçalın İstanbul Belediyesince 5 Aralık 1999'da düzenlenen "1300. Yılında Oğuz'un Destanı Dede Korkut" başlıklı anma toplantısında sunduğu *Kitab-i Dedem Korkut alâ lisan-i tâife-i Oğuzân'da* metin dışı kayıtlar" adlı bildirisini *Türk Dilleri Araştırmaları*, dergisinin 14. sayısında yayımlar (Kaçalın, 2008:127-132). Ancak derginin bu sayısının baskısının Mart 2008'de yapıldığı da burada bilinmelidir.

Kaçalın bu yazısında “*katabahu 'abdu'r-raḥim bin farruḥ kathudā ṣāna-hu 'llah* [= Ferruh oğlu Abdurrahim kethüda yazdı, Allah korusun]” şeklinde s. 127’de okuduğu ibareyi, Cahit Öztelli’nin tesirinde kalarak okumuştur. Kaçalın’ın bu araştırmasında okuduğu Türkçe, Farsça ve Arapça kayıtların çoğu düzeltilmeye muhtaçtır.

9. Dresden nüshasının ilk iki yaprağındaki Türkçe, Latince, Farsça ve Arapça yazılan metin dışı 15 kayıt şunlardır:

1a

1a

1. Yukarıda sağda “*tārīḥ -i vefāt-ı 'Osmān Pāṣā / sene 993 (= M. 1585)*” kaydı var.

2. Yukarıda solda kırmızı mürekkeple yazılan Msc. Dr. 108 kaydı altında “*müfred*” başlığı, altında şu beyit var:

Remel Fâilâtün Fâilâtün Fâilün (- + - - / - + - - / - + - -)
bi-te'enni eyleyen eškârını / 'âkıbet fâsid eder bâzârını
 “fikirlerini etrafıca düşünmeyen sonunda bazarını fesada uğratar.”

3. Ortada yukarıda “Kitab-i Dedem Korkut ‘alâ lisan-i tâife-i Oğuzân [Oğuz halklarının dilinde Dedem Korkud(un) kitabı]” altında ise üst üste yazıldığı için net okunamayan, ancak araştırmacıların ‘*Abd an-Nür ibn Farağ Kethudâ; Ketebehu Kethudâ Abdurrahim bin Ferruh Şânehullah; Ketebehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudâ — Şânehullah; Şâhib Ketebehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudâ, Şâhibu'l-kitâb 'Abdu'r-raḥim bin Ferruh Kethudâ; katabahu 'abdu'r-raḥim bin farruh kat-hudâ şānahu'llah; şāhib-i kitāb / 'abdu'llah / bin ferruh / ...* şekillerinde okudukları kayıt var.

Kişilerin bu kaydı okuyuşları

- E. Rossi (1952) *'Abd an-Nür ibn Farağ Kethudâ*
 C. Öztelli (1969) *Ketebehu Kethudâ Abdurrahim bin Ferruh Şânehullah
 Ketebehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudâ Şânehullah
 Şâhib Ketebehu Abdurrahim bin Ferruh Kethudâ*
 S. Elizade (2000) *Şâhib es-selâm Abdullah bin Ferec Kethudâ*
 M. S. K. (2008) *katabahu 'abdu'r-raḥim bin farruh kat-hudâ şānahu'llāh*
 [Ferruh oğlu Abdurrahim kethuda yazdı, Allah korusun]
 O. F. S. (2016) *Şâhibu el-kitāb / 'Abd el--raḥim bin Ferruh Kethudâ
 Şâhibü'l-kitāb 'Abdü'r-raḥim bin Ferruh Kethudâ*
 [Kitabın sahibi Kethudâ Abdurrahim bin Ferruh]

4. Ortada uzunlamasına oval bir mührün içerisinde bir tac, tacın etrafında “Bibliotheca Redia Dresdensis” yazısı var.

5. Ortada sol yanda Arapça şu dördlük var.
 Remel Feilâtün Fâilâtün Fâilâtün Feilâtün
 (+ + - - / - + - - / - + - - / + + - -)
*merace'l-baḥrayni dem 'i kâde en yeltekiyâni
 beynehum min 'azmi bâbi berzahun lâ-yabgiyâni
 hâkeqâ tebki 'uyûni lem tezel neffâhatâni
 keyfe lâ-ebki ve ḥubbi cennetâhu ve cennetâni*
 [Gözyaşlarım, iki deniz gibi, nerede ise birbirine kavuşacaktı.¹⁰

¹⁰ 55. Rahman sûresi, 19. âyete telmih.

Aralarında kapımın kemiğinden bir engel var birbirine karışmazlar.¹¹
İşte benim gözlerim bu şekilde ağlıyor, göz yaşları fişkıyor.¹²
Nasıl ağlamayayım, benim sevgim onun iki cennetidir.¹³]

6. Ortada sağ yanda “*muhabbet-nâme âhirin yazılmışdur*
[Muhabbet-nâme en sonunda yazılmıştır]” ve altında
Muzari’ Mefûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün
(- - + / - + - + / + - - + / - + -)
bādā hemişe rif’at-i tū, hemçū, âftāb
“Senin yükselişin her zaman güneş gibi ola” kaydı var.

7. Aşağıda sol yanda “*beş vakt namāz ‘akabince okaya. Mekke ve Medinede vefāt ede ve şehādet müyesser ola, inşā’ allāhu ta ‘ālā*” [Beş vakit namaz sonrasında okuya. Mekke ve Medinede vefat ede ve Yüce tanrı ister ise, şehitlik müyesser ola] kaydının altında aynı ifade Arapça nesir olarak söylenilmiş:
allāhümme ‘r-zuknā bi-şehādetin fi sebilike
ve ‘c ‘al mevti fi beldeti nebiyyike ‘aleyhi ‘s-selāmu
[Allahım! Beni senin yolunda şehidlikle rızıklandır.
“Ölümüm Nebî aleyhisselām beldesinde olsun!]

8. Aşağıda sol yanda yatay dikkörtken bir mührün içerisinde “Msc. Dresd. Ea. 86” sağ yanda ise “No 86” kaydı var.

1b

9. İri harflerle Farsça
Hafif Feilâtün Mefâilün Fa‘lün
(+ + - - / - - + - / - -)

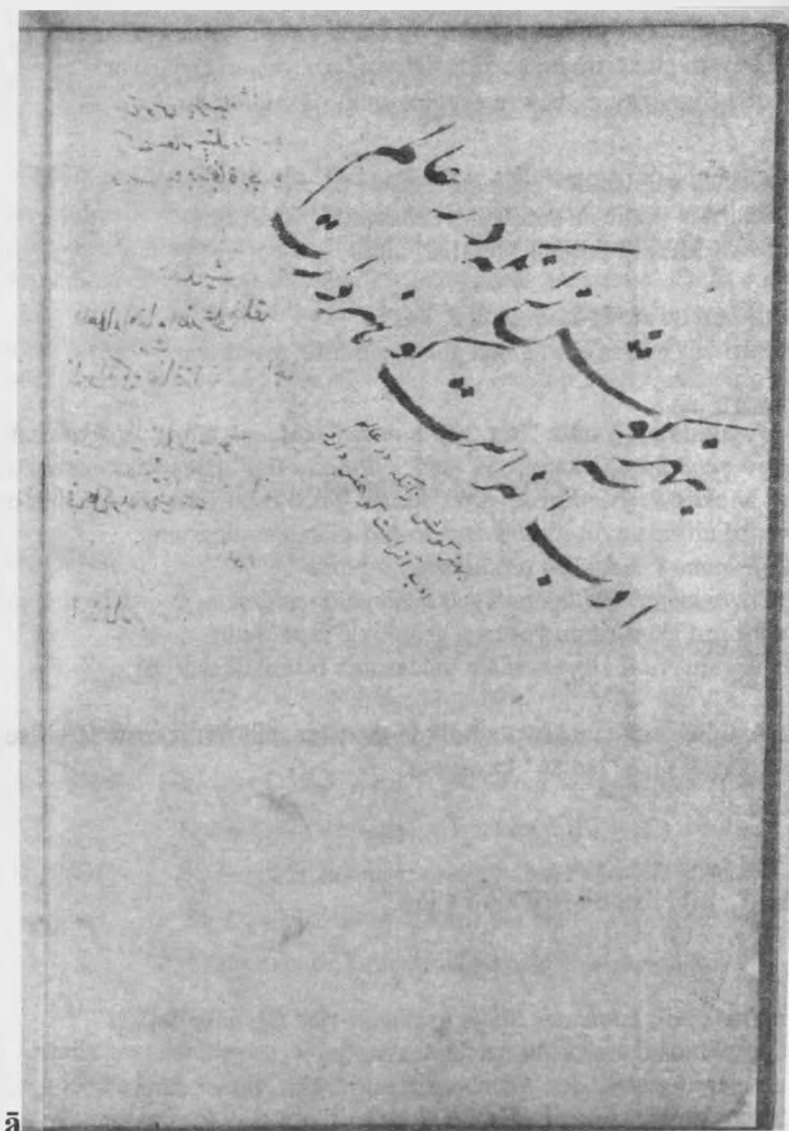
“*behuner kûş zānki der ‘ālem / edeb ān-rāst kû, huner dāret*”¹⁴
beyti altında daha küçük harflerle aynı beyit
behuner kûş zānki der ‘ālem / edeb ān-rāst kû, huner dāret
[Hüner kazanmaya çalış, çünkü âlemde
hünere sahip olanlar edebe de sahip olurlar.]
şeklinde imlâsı düzeltilerek tekrar edilmiş.

¹¹ 55. Rahman sûresi, 20. âyete telmih ve 25. Furkan sûresi, 53. âyete telmih.

¹² 55. Rahman sûresi, 66. âyete telmih.

¹³ 55. Rahman sûresi, 46. âyete telmih.

¹⁴ *dāred* kelimesi sehven *dāret* şeklinde imlâ edildiği için beyit tekrar yazılmış.

1b

10. Üstte üç satırlık şu reçete var: 'ırk-ı sūs¹⁵, persiyāvşān¹⁶, zūfā¹⁷. bu eczaları berāber alına. meşelā birer aqçalık alına. bir kimesne su 'āle¹⁸ mübtelā olsa, bu eczaları bir çölmek içine koyup şuyyla kaynadup şabāh ve aḥşamda birer fincān içe, ammā kahve gibi ıscak içe, bi-'avni'llāhi ta'ālā şifā bula [Meyan kökü (Glycyrrhiza glabra) Baldırı kara (Asplenium adianthum) Çörtük otu (Hyssopus officinalis) eczaları birlikte alına. Bir kimse öksürüğe müptelā olsa, bu eczaları bir çölmek içine koyup, suyla kaynatıp, sabah ve akşamda birer fincan içe, ama kahve gibi sıcak içe. Yüce tanrının yardımı ile şifa bula].

11. Üstte solda et-tevfīku i 'ānetü'llāhi ta'ālā li 'abdin 'alā emrin yukıbbuhu ve yardāhu "[Tevfik; Allah'ın sevdiği ve razı olduğu işte kuluna yardım etmesidir.]" kaydı var.

12. Ortada solda bāb: bir kimesnenüñ bahtı bağlanup açılmasa bu āyetleri 480 kere üzerine okuya bahtı açıla. bi-izni'llāhi ta'ālā. Bismi'l-lāhi'r-raḥmani'r-raḥim. Rabbenā'fataḥ beynenā ve beyne ḫavminā bi'l-ḫaḫku ve ente ayru'l-fātiḫine.¹⁹ va'ğfir lenā fe inneke ḫayru'l-ğāfirine.²⁰ ve'r-ḥamnā fe inneke ḫayru'r-rāḫimine.²¹ ve'ruḫnā fe inneke ḫayru'r-rāzıķine.²² [Bölüm: bir kimsenin bahtı bağlanıp açılmasa, bu āyetleri dört yüz seksen kere üzerine okuya. Yüce tanrının izni ile bahtı açıla. Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adı ile. Ey rabbimiz! Kavmimizle bizim aramızda Sen, hak ile hüküm ver. Çünkü sen hüküm verenlerin en hayırlısısın. Bizi bağışla! Çünkü sen bağışlayanların en hayırlısısın. Bize merhamet et! Çünkü sen merhametlilerin en hayırlısısın. Bizi rızklandır! Çünkü sen rızk verenlerin en hayırlısısın²³] kaydı var.

13. Bu kayıttan sonra 18 hadis metni yazılmıştır.²⁴

Birinci sütunda dokuz hadis vardır.

el-ḫadis el-'ulemāu umenāu'llāhi 'alā ḫalkıḫı.

(1) [Ālimler, yaratıklar üzerinde Allah'ın vekilidirler.]

el-ḫadis ra'su'l-ḫıķmeti meḫāfatü'llāhi.

(2) [Hikmetin başı Allah korkusudur.]

¹⁵ 'ırk-ı sūs : (A. Bedevian 1732). Glycyrrhiza glabra, L. "Meyan ~ Biyan kökü, Meyan otu, Ayı kulağı".

¹⁶ persiyāvşān : (A. Bedevian 538). Asplenium adianthum, L. "Baldırı kara".

¹⁷ zūfā : (A. Bedevian 1897). Hyssopus officinalis, L. "Zufa ~ Çördük/Çürtük otu, Zübra, Zulfa, Davud çöveni". Yadigār 123b: "Yaban keşürü tohumudur."

¹⁸ su 'āl : Öksürük. Yadigār 287a: "Baştan bir soğuk nesne öykene (ciğere) iner, insanı öksürdür."

¹⁹ 7. Araf süresi, 89. āyet.

²⁰ Aslı 7. Araf süresi, 155. āyette "(ente veliyyünā fā)ğfir lenā verhamnā ve ente ḫayru'l-ğāfirine" şeklindedir.

²¹ Aslı 23. Müminin süresi, 109. āyette "ver-ḥamnā ve ente ḫayru'r-rāḫimine" şeklindedir.

²² Aslı 23. Müminin süresi, 109. āyette "ver-ḥamnā ve ente ḫayru'r-rāḫimine" şeklindedir.

²³ Aslı 5. Maide süresi, 114. āyette ve'r-zuknā ve ente ḫayru'r-rāzıķine" şeklindedir.

Krş. Rahman süresi, 29. āyet.

²⁴ Hadis metinlerinin okuma ve anlamlandırılmalarında Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Yavuz'un yardımını gördüm. Kendisine teşekkür ederim.

el-ḥadiṣ *el-cennetu taḥte zılâli's-suyûfi.*

(3) [Cennet kılıçların gölgesi altındadır.]

el-ḥadiṣ *fi külli keydin ḥariyyin ecrun.*

(4) [Her münasib hilede mükâfat vardır.]

el-ḥadiṣ *el-mu'minu eḥu'l-mu'mini.*

(5) [Mümin müminin kardeşidir.]

el-ḥadiṣ *eş-şitâu rebi'u'l-mu'mini.*

(6) [Kış müminin baharıdır.]

el-ḥadiṣ *hediyetu'llâhi ile'l-mu'mini es-sâilü 'alâ bâbihi.*

(7) [Allah'ın mümine hediyesi kapısına gelen dilencidir.]

el-ḥadiṣ *şerefü'l-mu'mini kıyâmuhu bi'l-leyli*

ve 'izzuhu istiğnâuhu 'ani'n-nâsi.

(8) [Müminin şerefi, geceyi ibadetle geçirmesi, izzeti ise, insanlara muhtaç olmamasıdır.]

el-ḥadiṣ *el-imānu nişfâni nişun şabrun ve nişfun şükürün.*

(9) [İman iki kısımdır, yarısı sabır, yarısı ise şükürdür.]

İkinci sütunda beş hadis vardır.

el-ḥadiṣ *el-cennetu taḥte aḫdâmi'l-ümmehâti.*

(10) [Cennet annelerin ayakları altındadır.]

el-ḥadiṣ *el-cennetu dâru'l-aşhiyâi.*

(11) [Cennet cömertlerin evidir.]

el-ḥadiṣ *ed-du'âu beyne'l-ezâni ve'l-iḫâmeti lâ-turaddu.*

(12) [Ezanla kamet arasındaki dua geri çevrilmez.]

el-ḥadiṣ *el-mu'minu mir 'âtü'l-mumini.*

(13) [Mümin müminin aynasıdır.]

el-ḥadiṣ *ed-du'âu silâhu'l-mu'mini.*

(14) [Dua müminin silâhıdır.]

Üçüncü sütunda üç hadis vardır.

*el-ḥadiṣ el-mu'minu men eminehu'n-nāsu 'alā
enfusihim ve emvālihim ve dimāihim.*

(15) [Mümin, insanların canlarından, mallarından
ve kanlarından güvende olduğu kişidir.]

el-ḥadiṣ tuhfetü'l-mu'mini el-mevtu.

(16) [Müminin hediyesi ölümdür.]

el-ḥadiṣ el-ḥayāu min el-imāni.

(17) [Hayâ imandandır.]

Son sütunda bir hadis vardır.

*el-ḥadiṣ) el-'ilmu ḥalilu'l-mu'mini el-'aḳlu deliluhu
el-ḥilmu veziruhu e'r-rıfıku vāliduhu.*

(18) [İlim, müminin dostu, akıl kılavuzu,
alçak gönüllülük vezîri, yumuşaklık babasıdır.]

14. Son kayıt Peygamberin bir sözüdür.

*ruviye enne'n-nebiyye 'aleyhi' ş-şalātu ve's-selāmu / ḳāle li ḥassāni'-bni-
ābitin şu'ārāu'l-islāmi / taḥte livāike fi'l-cenneti ve şu'ārāu'l-kuffāri / taḥte livāi
imri'l-kaysi fi'n-nāri.* ["Salât ve selâm üzerine olsun" "Nebî'nin Sabitoğlu Has-
san'a, "müslüman şâirler cennette senin sancağın altında, kâfir şâirler ise cehen-
nemde «mrülkays'ın sancağı altında olacaklardır" dediği rivayet edilmiştir.]

155a (Doğrusu 155b olmalı idi).

15. Dresden yazmasının son sahifesinde aruzun Hezec bahrinin mefâilün / mefâilün / feilün (+ --- / + --- / + --) vezni ile yazılan, ancak yazarı belirtilmeyen altı beyitlik bir lügaz manzumesi var. Manzumenin ortasındaki oval kütüphane mührünün içerisinde bir tac, tacın etrafında da “Bibliotheca Redia Dresdensis” yazısı var.

Hecezmefâilün / mefâilün / feilün
(+ --- / + --- / + --)

1. nedür ol anasından toğsa, oğlan / aña hâzır gelür kürk-ile kaftân

Anasından doğduğu zaman kürkü ile kaftanı hazır vaziyette olan o oğlan nedir?

2. toğıcak anasından bi-amân ol / anası gibi hem söyler revân ol

- O oğlan anasından güzelce doğduğu zaman, anası gibi akıcı da konuşur.
3. *söziden cümle 'âlem hazz iderler / anuñla cem' olup seyre giderler*
Konuştuğundan cümle âlem hoşlanırlar. Onunla birlikte olup dolaşmaya giderler.
4. *tutarlar bir güzel nâzûk kenârın / şoyarlar gömlegin ol hûb yârın*
Kenarından nazikçe bir güzel tutarlar. / O güzel sevgilinin gömleğini soyarlar.
5. *kimi der kim nelerim azıcıkdur / kimi der kim bu dildâre yazıkdur*
Kimi “bana düşen kısmı azıcıktır” der. / Kimi “bu dildare yazıktır” der.
6. *düşer üstine anuñ bunca 'âşık / olur her biri bir pâre muvâfık*
Bunca âşık onun üstüne üşüşür. / (Ancak) her birisi bir parçasına razı olur.

Lügazda 1b”de *kürk-ile*, 2b”de *söyler*, 4a”da *kenârın* kelimelerinin imlâsı kötüdür.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, ASSREAX (1965). İctimai elmlər seriyası, No 5.
2. Cəmsidov, Şamil (1977). Kitabi Dədə Qorqud. Bakı, Gənclik.
3. Cəmsidov, Şamil (1999). Kitabi-Dədəm Qorqud, Bakı, Elm.
4. Cəmsidov, Şamil, Kitabi-Dədə Korkud (1990). Türkiye Türkçesine aktaran Üçler Bulduk, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1171, Ankara, 1990.
5. Ettore, Rossi (1952). *Il Kitab-ı Dede Ettore Qorkut. Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oğuz. Tradotti e annotati “facsimile” des ms. Vat. Turco 102*, Città del Vaticano.
6. Ettore, Rossi (1999). “Dede Korkut Kitabı üzerine araştırma”, İtalyancadan çeviren Mahmut, E., Şakiroğlu, Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Cilt 12, Sayı: 34, Ankara.
7. Kitabi-Dədə Qorqud Ensiklopediyası, KDQE, (2000). II. Bakı, Yeni Neşrlər Evi.
8. Türk Folklor Araştırmaları, TFA (1969). No 240, Temmuz.

Осман Фикри Серткая (Турция)

Внетекстовые записи на турецком, латинском, персидском и арабском языках в дрезденском экземпляре «Китаби-Деде Горгуд»

Резюме

Известны 2 рукописи «Китаби-Деде Горгуд». Первая из них находится в Дрезденской библиотеке, состоит из 12 повестей и написана без огласовки. Вторая находится в Ватиканской библиотеке и содержит 6 повестей, написанных с огласовкой.

Известно, что на протяжении всей истории на первых и последних страницах рукописей в разное время разными лицами делались некоторые внетекстовые записи.

Эти записи проливают свет как на даты написания рукописей, так и на то, через сколько рук они прошли.

В своей статье «*Внетекстовые записи на латинском, арабском, персидском и турецком языках в ватиканском экземпляре «Китаби-Деде Горгуд»*», опубликованной во втором номере журнала за 2016-й год, я отметил, что рукопись пройдя путь от написания до Ватикана менялась 7 раз и это мне удалось доказать с опорой на 17 внетекстовых записей.

А в статье под названием «*Внетекстовые записи на турецком, латинском, арабском и персидском языках в дрезденском экземпляре «Китаби-Деде Горгуд»*» я представил 15 записей, связанных, в основном, с датировкой. Они состоят из исторических дат, бейтов и четверостиший на турецком, арабском, персидском языках, рецептов лекарств, молитв, 18 хадисов Пророка. Таким образом, в дрезденском экземпляре Китаби-Деде Горгуд вносится ясность во внетекстовые записи.

Ключевые слова: «*Китаби-Деде Горгуд»*», *Дрезденская библиотека, внетекстовый, исторические записи, на турецком языке.*

Osman Fikri Sertkaya (Turkey)

Out-of-Textual Notes in Turkish, Latin, Persian, and Arabic of the Dresden Copy of “The Book of Dada Gorgud”

Abstract

There are two well-known manuscripts of “The Book of Dada Gorgud”. One of them which consists of 12 stories is in Dresden library and is written without hareke (vowel signs in Arabic). But the other one, which consists of 6 stories is in Vatican library and is written with hareke.

It is well-known that throughout the history out-of-main-texts in the manuscript notes were made on the first and last pages by different people. These notes throw light on the writing dates of these manuscripts, as well as, on the the people, who they were written by.

In my article “Commentary on the Vatican Copy of “The Book of Dada Gorgud” in Latin, Arabic, Persian and Turkish” published in the second issue of *Turkology-2016* I mentioned that from its writing till Vatican the manuscript was changed seven times and I managed to prove it on the bases of out-of-textual signs.

But in the article *Out-of-Textual Notes in Turkish, Latin, Persian, and Arabic of the Dresden Copy of “The Book of Dada Gorgud”* I defined 15 notes, including the main historical facts. They consist of beyts and quatrains in Turkish, Arabic, Persian, also prescriptions, prayers, 18 hadiths of Prophet, as well as, poems of 6 beyts. In this way, light is cast upon the out-of-textual notes in the Dresden copy of “The Book of Dada Gorgud”.

Key words: *The Book of Dada Gorgud, Dresden library, out-of-textual, date notes, Turkish.*